

MODERNLİĞİN LANETLİ ARMAĞANI: MÜLTECİLİK

Zerrin KURTOĞLU ŞAHİN*

Öz: Bu makale, savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan mültecilerin insan haklarından yoksun bırakılmalarının nedenini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, önce modern ulus devletlerin ortaya çıkışı ile kitlesel bir olguya dönüşen mülteciliğin nedenleri üzerinde durulmuş; ardından insan hakları ve yurttas hakları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yurttas olmanın, insan olmayı massettiği modern dünyada, insan haklarının gerçek öznelere olmaları gereken mültecilerin, ölümler yaşam arasındaki eşikte yalnızca canlılıklarını sürdürmeye mahkûm edilmelerinin nedeni, Agamben'in homo sacer kavramı eşliğinde tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: iltica, mülteci, insan hakları, yurttas hakları, homo sacer, insandışlaştırma

Refugees: A Cursed Gift of Modernity

Abstract: The present article examines factors that lead to human rights deprivation of refugees who have had to flee their countries as a result of armed conflict. In this context, firstly the causes of displacement which turned into a mass phenomenon upon the emergence of modern nation states are addressed, followed by an analysis of relationship between human rights and civil rights. In our modern world where being citizen absorbs being human, the reasons that doom refugees who should in fact be the real agents of human rights to mere survival on the threshold between life and death are discussed with the concept of homo sacer by Agamben.

Key words: asylum, refugee, human rights, civil rights, homo sacer, dehumanization

“Bir evimiz bile yok, sürgünüz sadece,
Bizi kabul eden bir ülke çıksın diye
Bekliyoruz içimizde bir huzursuzluk,
Sınıra en yakın yerde”
Bertolt Brecht

Avrupa'da Otuz Yıl Savaşlarının sona ermesini sağlayan Westphalia Barış Anlaşması'nın (1648) hükme bağladığı ulus-devlete dayalı egemenlik modeli, dünyanın siyasi haritasını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Avrupa, bu anlaşmayla, her biri kendi egemenlik sınırlarına sahip, kendi yasalarına göre hareket eden bağımsız devletlere, dolayısıyla ülkelere bölünmüş; böylece ülke sınırlarını korumak (ve genişletmek) en önemli siyasi mesele hâline gelmiştir.

Ulus devletlerin inşası, kuşkusuz, ortaya çıktıkları dönem itibariyle, devlet üstü otoritelerin (mesela kilisenin) tasfiyesi anlamına geldiği ve politik-kurucu özne olarak insana işaret ettiği için uygarlık tarihi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak devletlerin ulusal egemenlik sınırları, bazen sınırların ihlali, çoğunlukla da egemenlerin emperyal niyetleri yüzünden, değişen sınırların her defasında yeni anlaşmalarla tahkim edildiği egemenlik savaşlarına da neden olmuştur.

İşte bu sınır savaşlarından dolayıdır ki kitlesel zorunlu göçlerin gerçek tarihi, modern ulus-devletlerin kuruluşu ile başlar. “Mültecilerin kitlesel bir olgu olarak ilk ortaya çıkışı Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılmasının ve akabinde imzalanan barış anlaşmalarının sonucunda Orta ve Doğu Avrupa'nın demografik ve bölgesel yapısının tamamıyla altüst olduğu 1. Dünya Savaşı sonlarına rastlar” (Agamben, 2012). Çok dinli, çok etnili imparatorluklardan homojen ulus devletler inşa etmenin bedelleri ağır olmuştur. İmparatorluklar ulus devletlere bölündüğünde, dinsel ve etnik olarak homojen bir ulus yaratma pathosu, asimilasyon, etnik temizlik, mübadele ve soykırım uygulamalarıyla sonuçlanmış; savaş sırasında ve sonrasında pek çok halk soykırıma uğramış¹, milyonlarca insan yerlerinden edilmiştir. B. Lieberman'in teşhisiyle, “self-determinasyonun başarılarından biri olan ulus devletin yükselişinin hikâyesi, yerlerinden edilenler için bir trajedi öyküsüne” dönüşmüştür (Lieberman, 2016).

* Prof. Dr. İzmir Dayanışma Akademisi

Geliş Tarihi / Received : 21.04.2018

Kabul Tarihi / Accepted : 28.05.2018

Yine 2. Dünya Savaşının sonunda Avrupa kıtasında, bazıları savaş nedeniyle bazıları da Avrupa'nın sınırlarının yeniden çizilmesi nedeniyle yerinden edilmiş tahminen 30 milyon mülteci vardır. "Pek çok mülteci, ülkelerine geri dönebilmiş ama artık bir başka ülkeye aktarılmış olduğu için memleketlerine geri dönememiştir" (Weiner, 1996). İkinci dünya savaşı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan durum, kitlesel olarak zorla yerinden edilenler için korkunç bir trajedidir. Zira kitlesel göç, kitlesel yurtsuzluk, kitlesel uyruksuzluk demektir. Yurtsuz ve uyruksuz olmanın anlamı ise kitlesel yalnızlaşmadır; başka bir deyişle kitlesel olarak insani dünyanın dışına sürülmektir.

Egemenin bakış açısından kaybedilen ya da kazanılan yeni topraklar, genişleyen veya daralan egemenlik alanları anlamına gelen savaşların asıl anlamı, kaybedilen hayatlar, kaybedilen yurtlar ve kaybedilen haklardır. Kendisi de ülkesini terk etmek zorunda kalan H. Arendt, bu kayıpların alt anlamlarını, son derece basit ama bir o kadar da etkileyici cümlelerle şöyle ifade eder: "Evimizi kaybettik, yani günlük yaşamın aşinalığını. İşimizi kaybettik, yani bu dünyada bir işe yaradığımıza dair inancı. Dili-mizi kaybettik, yani tepkilerin doğallığını, jestlerin basitliğini, duyguların serbestçe dışavurumunu. Ak-rabalarımızı Polonya gettolarında bıraktık ve en iyi arkadaşlarımız toplama kamplarında öldürüldü; ve bu özel yaşamlarımızın parçalanması anlamına geliyor" (Arendt, 2017).

İşte tam da bu yüzden mültecilik, modernliğin lanetli bir armağanı, modern bir insanlık durumudur.

Savaş nedeniyle iltica

"Hiç kimse terk etmez yurdunu, yurdu bir köpek balığının ağzı olmadıkça" (Kültür servisi web sayfası). Kendisi de Somalili bir mülteci olan Warsan Shire'in bu dizesi, mülteciliğin koşullarını belirleyen bütün uluslararası belgelerden daha açık bir şekilde, bir insanın yurdunu terk etmek zorunda kalmasının nedenini ifade etmektedir. Gerçekten de hiç kimse kültürel, dinsel, ekonomik, sosyal, politik olarak insan onuruna yaraşır bir yaşamı idame ettirebilmesine engel olan zorunlu bir neden olmadıkça, yurttışı olduğu ülkeyi, o ülke yurttışı olmaktan dolayı sahip olduğu hakları gerisinde bırakıp, "yabancı" addedileceği bir başka ülkede, dahası "yabancı" sıfatının kendisine getireceği bütün dezavantajlara katlanarak hayatını sıfırdan kurmayı göze almaz. Ancak zorunlu nedenlerle göç, üstelik en kitlesel hâliyle, çağımızın en can yakıcı sosyo-politik meselelerinden biri hâline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 2017 Raporundaki veriler, meselenin ne kadar can yakıcı olduğunun delilidir (**Forced Displacement in, 2016**). Rapordaki verilere göre 65.6 milyon insan baskı, çatışma, hak ihlali ya da savaş nedeniyle zorla yerinden edilmiş durumda. Bu insanların 22.5 milyonu mülteci, 40.3 milyonu kendi ülke sınırları içinde zorla yerinden edilmiş; 2.8 milyonu ise ilticaya yönelmiş. UNHCR'nin ulaştığı resmi kayıtlara göre 3,242,207 insan ama yine UNHCR'nin tahminlerine göre yaklaşık 10 milyon insan, devletsiz/vatansız ya da devletsizlik riski altında. Aynı rapora göre, dakikada 20 insan yerinden edilmekte; bu bir günün zaman sınırı içinde 28.800 insanın zorla yerinden edilmesi demek. Üstelik küreselleşme, neoliberal politikalar, çatışmalar ve savaşlar yüzünden bu sayı her an artmaktadır.

Çağımız, adı dünya savaşı olarak konulmamış olmakla birlikte sonuçları ve etkileri bakımından dünyanın tamamını ilgilendiren bir savaşın, Suriye'de ne yazık ki hâlen devam etmekte olan savaşın neden olduğu milyonlarca ifade edilen en büyük kitlesel göçün tanığıdır. Hem iç hem de dış güçlerin, büyük insani kayıplara ve yıkımlara neden olan ve olmaya devam eden tahakküm savaşı, yüz binlerce insanın canına mal olmuş, milyonlarca insanı ülke içinde göçe zorlamış, milyonlarca insanı da mülteci durumuna düşürmüştür².

Mülteci terimi, bireyin iltica hakkıyla müsemma hukuksal bir statünün adı olmakla beraber, hem ahla-ki hem de politik anlamlar taşır. Zaten uluslararası hukukta bir statü olarak tanınmasını da taşıdığı bu anlamlara borçludur. Aslında mülteci, Arendt'in de dikkat çektiği üzere, gerçekleştirdiği bir eylem ya da sahip olduğu politik bir düşünce nedeniyle kendi ülkesinde baskı veya zulme uğradığı için ilticaya yönelen kişidir (Arendt, 2017). Bu durumda ilticanın nedeni açıkça politiktir. Ancak özellikle 1. ve 2. Dünya savaşları sırasında ve sonrasında yaşanan kitlesel göçler, yalnızca, siyasi düşünce ve eylemlerinden dolayı değil, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti nedeniyle vatandaşı olduğu ülkede baskı altında olan, zulme uğrayan veya zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkan herkesin ilticaya yönelebildiğini göstermiş; dolayısıyla mülteci teriminin kapsamını genişletmiştir. Denilebilir ki yurttışı olduğu ülkede, sosyal, dinsel ya da kültürel aidiyetleri nedeniyle kendi devletinin korumasından yararlanamayan, aksine tam da bu aidiyetleri nedeniyle hakları ihlal edilen ve toplumun veya devletin zorbalığına, zulmüne maruz kalan herkes,

bir eylemde bulunmasa, radikal düşüncelere sahip olmasa da ilticaya yönelebilir. Bu ikinci tanımda hem ahlaki hem de politik nedenler iç içedir. Ahlakidir, zira bir insanın içine doğduğu kimlikleri nedeniyle zulme uğraması ahlaken kabul edilebilir değildir. Politiktir zira insanın kimliğinden dolayı zulme uğraması, devlete rağmen gerçekleşebilir bir şey olmadığı gibi eyleyen bir varlık olan insanın politik özne olması önünde de engeldir.

İltica meselesi, uluslararası toplumun gündemine, en hayati ve en kitlesel hâliyle 2. Dünya savaşının ardından girmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 protokolünde, mülteci şöyle tanımlanmaktadır: *"ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi"*. Bu iki belgede de mültecinin varlık koşulu, doğuştan sahip olduğu aidiyetler ya da sonradan kazandığı niteliklerle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla uluslararası ya da ulusal düzeyde silahlı çatışmalar sonucunda kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalan kişiler, mülteci sayılmazlar. 1951 Sözleşmesinde, kitlesel göçlerle ilgili olarak uygulanabilecek hüküm, *"prima facie* (ilk bakışta ya da varışta) mülteci" tanımında ifade edilmiştir. Ancak *"prima facie* mülteci" tanımında mesele, savaş ya da çatışmalardan kaçma değil, göçün kitlesel oluşudur; dolayısıyla bu madde, yalnızca savaş nedeniyle ve taraf değil bitaraf oldukları için kitlesel olarak ilticaya yönelen mültecilerle ilgili olarak kitlesel iltica hakkını tanısa bile; göçün meşru nedenini görmediği, yalnızca kitlesel oluşuyla ilgilendiği için bu durumu insanların barış içinde yaşama talebi ile ilişkilendirmemektedir. Yine savaş nedeniyle yurtlarını bireysel ya da kitlesel olarak terk eden ve bir başka ülkenin himayesine girmek isteyen kişiler için Savaş Kurbanlarının Himayesine İlişkin 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Uluslararası Silahlı Çatışma Kurbanlarının Himayesine İlişkin 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek 1977 Protokolü gibi başka belgelerin hükümleri uygulansa da bu belgeler de asıl olarak muharip devletler arasındaki savaş etiğini belirleme amacı ile yapılmış olduklarından, aynı şekilde, barış talebi ile ilgili değildir.

Mülteci tanımlarının hepsinde içerilen koşul ve nedenlerden de anlaşılacağı üzere, mülteci olmanın

temel nedeni insan hakları ihlalleridir. Savaş, yaşam hakkı başta olmak üzere bütün insan haklarının ihlali anlamına gelir. Zira savaş durumu, yaşama hakkından eğitim hakkına; çalışma hakkından sağlık hakkına kadar bütün hakların kullanımını egemenin tasarrufuna bırakır. Söz gelimi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 15. Maddesi temel hakların kullanımını durdurmanın koşullarını şöyle kayda geçer: *"Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hâllerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir"*. Üstelik bu durum, T.C. Anayasası ile sınırlı, istisna bir askıya alma durumu değildir. Hiçbir devlet, yurttaşlarının haklarını ihlal etmeksizin savaş kararı alamaz. Zira savaş, ölmek ve öldürmek üzerine kurulu bir insandışılaştırma yönteminin adıdır. Dolayısıyla, ülkesi savaş hâlinde olan herkesin, iltica hakkının güvence altına alınması elzemdir.

Bir insanın, kendisi taraf olmasa da yalnızca ülkesinde gerçekleşen ulusal ya da uluslararası ölçekteki bir savaşın beraberinde getirdiği yıkım ve dahi zulümden dolayı iltica edebileceğini öngören, doğrudan bu meseleyi gündemine alan belgeler, uluslararası değil bölgesel sözleşmelerdir. Afrika Birliği Örgütünün 1969'da kabul ettiği Mülteci Sözleşmesi, bu bakımdan ilk belgedir. Sözleşmeye göre, *"mülteci* deyimi, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği veya vatandaşı olduğu kendi ülkesinin bir bölümünde ya da bütününde kamu düzenini ciddi bir biçimde tehdit eden olaylar yüzünden, ülkesi dışında başka bir yere sığınmak için yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan her insanı kapsar." 1977 tarihli Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi, 1984 tarihli Orta ve Güney Amerika'daki mültecilerin sorunları hakkında Cartagena Mülteciler Bildirisi, 1951 sözleşmesini bu bakımdan genişleten mülteci tanımlarıyla maluldür. Bütün bu sözleşmelerin kaynağı ise İnsan Halkları Evrensel Beyannamesi'nin 14. maddesindeki şu beyandır: *"Herkes zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma hakkına sahiptir"*. Bu ifade, iltica hakkını temel bir insan hakkı olarak ilan etmektedir³.

Suriyelilerin kitlesel göçünde, politik düşünce ve eylem ya da bir aidiyet meselesi olmaksızın, saldırı veya işgal altındaki ya da savaş hâlindeki bir ülkenin yurttaşlarının, hiçbir sorumlulukları olmayan, taraf da olmadıkları bir savaşın yıkımından kaçıp hayatta kalabilmek için kitlesel olarak ilticaya yönelmesine

tanık olduk. Farklı ırksal, etnik, dinsel vb. aidiyetlere sahip milyonlarca Suriye yurttaşı, yurtlarını ve yurttaşlık haklarını terk ederek başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Örnek vermek için uzağa gitmeye gerek yok. Sadece İzmir'deki mülteci profiline bakmak bu kitlesel göçün, çok etnili, çok dinli olduğunu görmek için yeterli. Türkiye'ye sığınan mülteciler⁴. hem etnik olarak (Araplar, Kürtler, Ermeniler, Türkmenler, Çerkezler) hem de dinsel olarak (Ezidiler, Süryaniler, Hıristiyanlar, Şiiiler, Sünniler) çeşitlilik arz ediyor. Bu demektir ki bu insanların ilticaya yönelmelerinin nedeni aidiyetleri değil; Suriyeli mültecilerin çoğu, bir eylemde bulunmamış ve hiçbir zaman radikal bir düşünce sahibi olmamış, gündelik hayatlarını, çocuklarının geleceğini düzenlemeye çalışan insanlar... Varlıklarını, geleceklerini tehdit eden, kapı komşusunu düşmanlaştıran, insanlıktan çıkaran savaştan kaçan bu insanlar, yalnızca ülkelerini değil, sahip oldukları ayrıcalıkları, hakları, mülkleri, işleri, meslekleri geride bırakıp, son derece zor ve elverişsiz koşullarda yeni bir hayat kurmaya çalışıyorlar.

İşte bu nedenledir ki ülkelerinden benzer zorunlu nedenlerle ayrılmak durumunda kalmış olmalarına rağmen geldikleri coğrafi bölgeler farklı olduğu için, ülkemizdeki yasal mevzuat uyarınca mülteci, şartlı mülteci, geçici koruma altında, misafir, sığınmacı, yasadışı göçmen gibi farklı adlara ve dolayısıyla farklı statülere sahip olan insanların tamamını, ayrımsız bir şekilde mülteci olarak kabul etmekte beis yoktur. Mülteci, zorunlu ve hayati nedenlerle ülkesinden ayrılıp bir başka ülkeye sığınan herkes için kullanılmaktan imtina etmememiz gereken bir terimdir. Nitekim 1951 Sözleşmesi bağlamında, "bir kimse, tanımda belirtilen ölçütlere uyduğu andan itibaren mülteci sayılır. Yani mülteci statüsü yasal olarak tanınmadan önce, ilgili bu durumu fiilen elde etmiş olmaktadır. Dolayısıyla, mülteci statüsünün tanınması ilgiliye mülteci sıfatını vermeyip, sadece bu statünün varlığını açıklamış olur. Diğer bir deyimle, ilgili mülteci statüsü tanındığı için mülteci olmaz, tersine, mülteci olduğu için bu statü kendisine tanınır." (**Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı, 1998**). Dolayısıyla iltica taleplerinin kabul edilip edilmemesinden bağımsız olarak, ülkelerinden zorunlu nedenlerle ayrılarak bir başka ülkenin korumasını talep eden herkes mültecidir.

Hayat eşiği

Kant, **Ebedi Barış Üstüne Felsefi Deneme**'sinde bütün insanların yeryüzünün ortak sahipleri olmaları

bakımından, birbirlerinin toplumuna kabul edilmelelerini isteme hakkından bahseder (**Kant, 1960**). Kant'ın, konukseverlik hakkı olarak tanımladığı ve dünya yurttaşlığı hukukuna dayandırdığı bu hak, bir kişinin gittiği ülkede düşmanca muamele görmeme hakkıdır.

Kant'ın, konukseverliği bir ahlaki erdem değil de bir hak olarak tanımlaması, konukseverliğin bir hayırseverlik değil hak sorunu olduğunu vurgulaması bakımından son derece önemlidir. Zira mülteci, kendi devletinin korumasından yararlanamayan, yurttaşlık haklarını kaybetmiş ve bu nedenle politik sığınma ve koruma talep eden kişidir. Dolayısıyla esas olan, mülteciyi, onun kendisini, yalnızca insan olduğu için sahip olduğu haklardan hareketle yeniden irade gösteren ve eyleyen bir özne olarak kurmasını mümkün kılacak bir zeminde karşılamaktır.

Ancak H. Arendt'in, 1. Dünya savaşının yarattığı, "hiçbir yere kabul edilmeyen ve hiçbir yerde asimile olmayan göçmen grupları" ile ilgili tespiti, mültecilerin, bütün uluslararası sözleşmelere rağmen karşı karşıya kalacakları varoluşsal problemin de özetidir: "**Anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular; devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler; insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık hak-sızdılar, yeryüzünün posasıydılar**" (**Arendt, 1998**). Milyonlarca insanın beşeri dünyanın dışına itilmesi anlamına gelen bu acı tecrübeyle farkına varılmıştır ki insan, ancak bir devlete tâbi bir yurttaş olduğunda, yani politik bir toplumun üyesi olduğunda haklara sahiptir; yurttaşın hakları olarak cisimleşmediğinde insan hakları tamamen korumasızdır. Kitlesel göçlerin, karşımıza çıkarttığı problem işte tam da budur.

Ulus-devletin görüş alanına giren insan, politik bir topluma üye olan ve bu üyelikten dolayı özel bazı niteliklere ve bağlantılara sahip olan insandır. Yurttaş olmanın kendisine kazandırdığı nitelik ve bağlantılar olmaksızın bizatihi insan olmak bakımından insanın, ulus-devletin politik yapısı içinde bir karşılığı yoktur. Agamben'in ifadesiyle "buradaki paradoks, insan hakları kavramına kıyas götürmez bir şekilde başlı başına vücut vermesi gereken bir figürün, mültecinin, insan hakları kavramının krizini tesis ediyor olmasında yatmaktadır" (**Agamben, 2012**).

Artık biliyoruz ki insan haklarının krizi aynı zamanda insanlığın da krizidir. Çünkü insan haklarının saf olarak insandan başka dayanağı yoktur. Yasal bağlarından mahrum olduğu için haklarından da yoksun kalan biri, insanlık dünyasından dışlanmış demektir.

Böyle bir dışlanmanın, insanlık açısından ne kadar ağır ve dehşet verici sonuçları olabileceğini tahmin etmek zor değil... Zira insanlık tarihi, insanlığa karşı işlenmiş suçlarla doludur. J.P. Sartre'in da ifade ettiği gibi, kimse suç işlemiş olmaksızın kendi benzerini köleleştiremez, soyamaz, öldüremez (**Sartre, 2001**). Bu yüzden düşman addettiği ötekini önce insanlıktan çıkarır. "Nazilerin "nihai çözüm" doğrultusunda sıkı sıkıya uydukları pek az kuraldan biri, Yahudilerin ve Çingenerlerin ancak ve ancak milli haklarından (Nürnberg Yasaları çerçevesinde sahip oldukları ikinci sınıf vatandaşlıktan bile) tamamen yoksun bırakılmaları akabinde imha kamplarına gönderilebilir oluşuydu" (**Agamben, 2012**). Tam da bu yüzden, insanlık adına kaydedilen bütün başarılarla ve kazanımlara rağmen, tarihin aynasına yansıyan, insancılığını yitirmiş bir insanlıktan başka bir şey değildir. İnsanlığın krizi dediğim şey, işte budur.

Şimdi, böyle, yurdunu, yurttaşlığını dolayısıyla politik bağlantılarını yitirmiş, saf insanlığı ile baş başa kalmış bir insanın hayatı, Agamben'in deyişiyle, "çıplak hayattır; yani öldürülebilen fakat kurban edilemeyen bir insan olan *homo sacer*'in. (kutsal insanın) hayatıdır" (**Agamben, 2013**). *Homo sacer*'in hayatı, ne ilahi ne de insani hukukun alanına girer, her iki hukukun da ötesindedir. Bu hayat, biyopolitikanın nesnesidir ve modern devlet, Agamben'e göre, zaten tam da insanın çıplak hayatının siyasallaştırılması ile vücut bulur (**Agamben, 2013**). İşte doğumla kazanılmış haklara (insan haklarına), insanların ancak ve sadece yurttaş sıfatıyla sahip olabilmesinin nedeni de budur. Yine bu nedendir ki, mülteciler, politik toplumun, başka deyişle hayat eşliğinin dışındadır. Hayat eşliğinin dışında olmak ise insan haklarından kökten bir biçimde yoksun edilmiş olmak demektir. Oysa mültecilerin ölümle hayat arasındaki sınırları aşarak kendi yurtlarını terk etmelerinin nedeni, hayata bir kez daha dahil olabilmektir.

Agamben'e göre, mültecilerin modern ulus-devlet düzeni için bu kadar rahatsızlık verici olmalarının nedeni, onların insan ile vatandaş, -doğum ile *milliyet* arasındaki sürekliliği koparmak suretiyle, modern egemenliğin orijinal kurgusunu krize sokmalarıdır: "Mülteciler, doğum ile ulus arasındaki farkı ortaya çıkarmakla, siyasal alanın gizli önvarsayımını -yani çıplak hayatı- gözler önüne seriyor. Bu anlamda mülteci, Arendt'in dediği gibi, gerçek "hakların insanı"dır, yani her zaman için hakların üstünü örten vatandaş kurgusunun dışında hakları cisimleştiren ilk ve gerçek insandır. Ne var ki tam da bu

yüzden mültecileri siyasal olarak tanımlamak çok zordur" (**Agamben, 2013**).

Bugün gelinen nokta şudur ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni imzalayan, dolayısıyla çıplak insanın haklarını korumayı taahhüt eden devletler, mültecileri kendi egemenlikleri için bir tehdit olarak görerek, onları kriminalize etmeyi tercih etmişler; iltica hakkını güvenceye almak için kurulan uluslararası örgütler ise çoktandır çözüm üretmekten vaz geçmişlerdir. Mültecilerle ilgili uluslararası örgütlerin hepsi için temel mesele, Agamben'in işaret ettiği üzere, "mültecilerin bireysel bir durum olmaktan çıkıp kitlesel bir olgu hâlini aldıkları bütün durumlarda (iki savaş arasında yaşandığı ve şimdi tekrar vuku bulunduğu üzere), bu örgütlerin ve üye ülkelerin, insanların elinden alınamayacak haklar konusunun ciddi anlamda üzerinde durmalarına rağmen, bu meseleyi sadece çözmekten değil, bununla gerektiği ölçüde yüzleşmekten bile tamamen aciz olduklarını göstermiş olmalarıdır. Bu şekilde bütün mesele polisler ve insaniyetçi örgütlere devredilmiştir" (**Agamben, 2012**).

Gerçekten de siyasal bir topluma ait olmadıkları içindir ki mülteciler gittikleri ülkelerde, kolaylıkla, insani yardım örgütlerinin yardım ve koruma nesnesine dönüşüyorlar. İnsani yardım örgütlerinin mülteciler için yapabildiği tek şey, onların hayatta kalmasını sağlamaktan ibarettir. Hayırsever derneklerin de katkısıyla, mültecilerin kendi kendine yeterli, hayatlarını kendi düşünce ve kanaatlerine göre kuran özneler olmaları büsbütün engellenir.

Dahası, mülteciler, hayırsever derneklerle ksenofobik (yabancı düşmanı) devlet politikaları arasında sıkışmış durumdalar. Batılı devletlerin Suriyeli mültecilerle ilgili ilk icraatı, sınırlarını hendekler, yüksek beton duvarlar, dikenli/elektrikli teller ile güçlendirerek mültecilerin girişini engellemeye çalışmak oldu. Batılı devletlerin en üst düzey yöneticilerinin dilinden yayılan nefret söylemleri, mültecilerin zaten zor ve kırılğan olan hayatını, daha da zorlaştırarak, onları yerel toplumun nefret nesnesine dönüştürdü. Bir yandan insandışılaştırmanın en resmi, en yasal yollarına başvurarak mültecileri beşeri dünyanın dışına atmakta adeta yarışan Batılı devletler, öte yandan da kitlesel göçün en önemli nedeni olan Suriye'deki vekalet savaşını sürdürmekten imtina etmiyorlar.

Türkiye'deki mülteciler için de, devletin başlangıçta uyguladığı açık kapı politikasına rağmen durum

Batıdakinden pek farklı değil. Zira Türkiye'nin hem Suriye politikası ve Suriye'de sürdürdüğü savaş, hem Avrupa Birliği ile yaptığı geri kabul anlaşması, hem 1951 Sözleşmesine koyduğu koşulu işleterek Avrupa dışından gelenleri mülteci statüsüne kabul etmemesi, hem de kısa erimli ve plansız mülteci politikaları, Türkiye'deki mültecilerin yaşamını gün be gün zorlaştırıyor. Geçici koruma statüsündeki mülteciler için Türkiye, rehin tutuldukları, ihtiyaç hâlinde pazarlık için masaya sürüldükleri 783.562 km²lik bir kamp yeri. Kaydoldukları iller dışında T.C. Devleti tarafından verilen kimlik kartları bile sağlık, belediye hizmeti, eğitim vb. sorunlarda kullanım dışı olan bu insanlar, varla yok arasında, hiçliğin orta yerinde duruyor; kendileri hakkında verilen kararlarda söz sahibi olamıyorlar.

Dahası tüm dünyada ve Türkiye'de yükselen ırkçı politikalar, halkların yabancı korkusunu kışkırtarak, mültecileri bilindik düşman klişeleriyle, önyargılarla hareket eden kitlelerin hedefi hâline getiriyor. Resmi kurumlar, mültecilerin çıplak, her türlü tehdit ve tehlikeye açık hayatlarını önemsemiyor; onları ve onlara yönelik tehditleri görmezden geliyorlar. Kısacası, mülteciler, mevcut durumda, hem devletin hem de toplumun, ötekileştirdiği, dışladığı, dolayısıyla insani dünyadan sürgün ettiği ama yine de güvencesiz işlerde çalıştırarak emeğini sömürmekten de imtina etmediği istenmeyen misafirler olarak, dışlandıkları o insansal dünyanın sınırında, ölümlü yaşam arasındaki eşikte durmaya devam ediyorlar.

Mültecilerin (öldürülebilir ama kurban edilemeyen insanlar olarak) paradoksal varlık tarzı, onları, ülke sınırlarını aşmaktan daha çetin bir sınır sorunuyla karşı karşıya getirmiş durumda: Yeniden ve yeni bir siyasal topluma üye olmak için aşılması gereken sınır, ulus-devletin harcı olan devlet/ulus/toprak üçlemesi ile örülü dikenli tellerin siyasal düşünme ufkuymuz koyduğu zihniyet sınırınıdır.

Aslına bakarsanız, mülteciler, tam da bu sınırı sorgulamamızı, meşruiyetini doğumdan/milliyetten almayan yeni bir yurttaşlık tarzı ve tanımı üzerine düşünmemizi, yeni siyasal kategoriler oluşturmamızı sağlayacak tarihsel bir olanağın taşıyıcısıdır. Mülteciler, öğrencilerimiz, hastalarımız, ustalarımız, müvekkillerimiz, esnafımız, pazarcımız, arkadaşlarımız, komşularımız olarak yanı başımızda ama bizim sahip olduğumuz haklara sahip olmaksızın yaşıyor, yeni bir hayat kurmaya çalışıyorlar. Onlarla aynı sokakları, aynı lokantaları, aynı taşıtları, aynı hastaneleri, aynı okulları, aynı kentleri paylaşıyoruz. Mülteciler, hemşhçerilerimiz olarak hayatımızın

her görüntüsünde varlar. Ucuz iş gücü olarak, güvencesiz işlerde çalışıyor, üretiyorlar; son derece kötü fiziki koşullara sahip elverişsiz evlerde barınıyor, bir düzen tutturmaya çalışıyorlar; yoksulluğun yeni özneleri olarak yarını belirsiz bir hayat yaşıyor; çocukları için bir gelecek yaratmaya çalışıyorlar... Kısacası mülteciler, istisna ya da geçici değil. Onların, hayat eşliğini atlayarak canlılıklarını sürdürmelerinin ötesine geçip, mukimler olarak yaşadıkları ülkenin yurttaşlarıyla aynı haklara sahip olmaları, ulus-devletin zihniyet sınırlarının yıkılmasına bağlıdır. Ya bütün dünya hepimiz için bir kamptan ibaret olacaktır ya da siyasal bir topluma üye olmanın yeni kriterleri tanımlanacaktır.

Mülteciler, güvenli bir ikamet statüsüne sahip olup, eğitim, barınma, çalışma,, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine ulaşma, kendi kültürlerini korunma, yabancı düşmanlığından arınmış bir ortamda yaşama ve ülkenin siyasal-toplumsal yaşamına katılabilme imkânları bakımından, ikamet ettikleri ülkenin yurttaşları ile eşitlenmedikçe, yalnızca mülteciler değil yurttaşlar da henüz farkında olmasalar bile çıplak hayatın eşğinde yaşamaya devam edecekler. Agamben'in çarpıcı ifadesiyle "bugün insanın siyasal anlamda kurtuluşu, ancak ve ancak, ülke sahalарının böyle delinip topolojik olarak deforme edildiği ve her vatandaşın kendi mülteçiliğini teslim etmeyi öğrendiği bir dünya dahilinde tasavvur edilebilir" (Agamben, 2012). Dolayısıyla mesele, yurttaşlık ve mülteçilik arasındaki bağı oluşturan orta terimin, yani çıplak hayatın, bizatihi insanın insan olmağından kaynaklanan hakların taşıyıcısı olduğunu ve dünyanın siyasal sınırlarının, ancak herkesin mülteci olduğunu kavraması ve kabul etmesiyle deforme edilip, Möbius Şeridi⁵ gibi geçirgen hâle geleceğini; siyasal topluma üyeliğin yeni formlarını keşfetmenin aciliyetini teslim etme meselesidir. Siyasal üyeliğin yeni formları derken de Seyla Benhabib'in tanımladığı gibi, "yabancıları ve başka ülkelerin vatandaşlarını, göçmenleri ve yeni gelmiş kişileri, mültecileri ve sığınmacıları mevcut politikalara dahil eden ilkeleri ve uygulamaları" kastediyorum (Benhabib, 2016). Zira insanlığın krizden kurtulması, lanetli parçasından kurtulmasına değil, laneti ortadan kaldırmasına bağlıdır. Lanet, sınırların ta kendisidir.

Dipnotlar

1. Ulus devlet inşa etme sürecindeki en dehşet verici uygulama, soykırımdır. Soykırıma uğrayan halkların öyküsünü anlatmak bile ulusa ve vatana ihanet telakki edilmiştir.
2. Ortadoğu'da 2010'da başlamış olan halk isyanlarının son halkası diyebileceğimiz Suriye'de despot bir rejime karşı barışçıl gösterilerle başlayan ayaklanma, emperyalist devletlerin

müdahalesi ile vekalet savaşına ve şu anda da bizatihi bu devletlerin savaşına evrilmiştir. Sekiz yıldır devam eden savaşta yarım milyon insan öldü ve 6 milyondan fazla Suriyeli evini terk ederek mülteci oldu.

3. Mülteci hukukuyla ilgili bu makalede kullanılan bilgiler tarafımdan, şu kaynaklardan derlenmiştir: Taner Kılıç, Bir İnsan Hakkı Olarak İltica (<http://Multeci.Net/?P=1699>); 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri (<https://www.icrc.org/en/download/.../sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>); Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı, Ağustos 1998, (http://www.unhcr.org.cy/fileadmin/user_upload/Turkish_-_handbook_on_procedures_and_criteria_for_determining_refugee_status.pdf).

4. "Birleşmiş Milletler'in resmi rakamlarına göre Türkiye 3.2 milyondan fazla mülteci ile dünyada en çok mülteci barındıran ülkedir. Bu insanların %90'dan fazlası kampların dışında, Türkiye'nin çeşitli şehir kasaba ve köylerinde yaşamaktadır. Mültecilerin %70'i kadın ve çocuktur. 3 milyon Suriyeli dışında 134.000 Iraklı, 132.000 Afgan, 32.000 İranlı, 4.000 Somali ve 9.000 diğer ülkelerden mülteci vardır. Kayıtsız olanlar da dahil edildiğinde şu anda 3.5 milyon Suriyeli Türkiye'de yaşamaktadır. Resmi verilere göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %4'ünü, gerçek rakamlara göre ise yaklaşık %5'ini Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır. (Halkların Köprüsü 2017 Mülteci Raporu, <http://www.halklarinkoprusu.org/2017/06/halklarin-koprusu-dernegi-turkiye-multeci-raporu/>)

5. Möbius Şeridi: Bir şeridin (kalınlığını göz ardı edersek) ön ve arka yüzeyleri olmak üzere iki yüzeyi vardır. Bir şeridin bir ucunu 180 derece büküp, diğer ucu ile birleştirilerek elde edilen şeridin ise sadece tek yüzeyi vardır, buna Möbius Şeridi denir. Möbius Şeridinin özelliği, herhangi bir hareketli noktadan diğer noktaya varmak için bütün alanların

taranmasının gerekmesidir. Diyelim ki şeridin bir yüzeyini boyamak istiyorsunuz, elinizi kaldırmadan boyamaya devam ederseniz göreceksiniz ki iş bittiğinde şeridin tamamı boyanmış olacaktır.

Kaynakça

Agamben, G., (2012) *Biz Mülteciler*, Çev. E. Koyuncu, Erişim Tarihi 27 Mart 2018, <http://isyananarsi.blogspot.com.tr/2012/02/biz-multeciler.html>.

Agamben, G., (2013) *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Çev.:İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları., İstanbul.

Arendt, H. (2017) *Biz Mülteciler*, Çev. Erdem Üngür, Erişim Tarihi 27 Mart 2018, <https://multeciyimhemserim.org/2017/04/27/hannah-arendtin-we-refugees-baslikli-yazisinin-cevirisi/>.

Arendt, H., (1998) *Totalitarizmin Kaynakları 2/ Emperyalizm*, Çev. B. Sina Şener, İletişim Yın, İstanbul.

Benhabib, S.(2016) *Ötekilerin Hakları*, Berna Akkıyal, İletişim Yın., İstanbul.

Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri (12 Ağustos 1949) Erişim Tarihi 02 Nisan 2018, <https://www.icrc.org/en/download/.../sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>).

Forced Displacement in (2016) Erişim Tarihi 02 Nisan 2018 <http://www.unhcr.org/5943e8a34.pdf>.

Kant, I., (1960) *Ebedi Barış Üstüne Felsefi Deneme*, Çev. Y. Abadan-S.L. Meray, A.Ü. SBF.Yay., Ankara.

Lieberman, B., (2016) *Korkunç Kader: Modern Avrupa'nın Oluşumunda Etnik Temizlik*, Çev.Damla Tanla Kurt, Heretik Yın., İstanbul.

Sartre, J. P., (2001) "Önsöz", *Yeryüzünün Lanetlileri*, Çev. L.Fevzi Topaçoğlu, Avesta Yın., İstanbul.

Kültür servisi web sayfası Erişim tarihi 15 Mayıs 2018. <http://www.kulturservisi.com/p/gocmen-agidi-kimse-terk-etmez-yurdunu-yurdu-bir-kopekbaliginin-agzi-olmadik/>.

Weiner, M., (1996) *Bad Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry into The Causes of Refugee Flows*, *International Security*, 21 (1): 5-42.